

BRAZDA LUI NOVAC – CONSIDERAȚII TERMINOLOGICE

COSTIN CROITORU*

Despre personajul istoric Baba Novac cunoaștem puține – în ciuda activității sale recunoscute în cadrul luptei anti-otomane, izvoarele sunt destul de sărace. Se pare că se născuse în satul Poreci, plasat pe o insulă a Dunării, în vecinătatea cetății Smederevo (Semendria) din Serbia¹, probabil în jurul anului 1520. Originea sa este disputată de bulgari și de români. Conform acestor ipoteze Baba Novac ar fi originar de pe valea Timocului sau respectiv din părțile Calafatului². Totuși apartenența sa etnică nu poate fi pusă la îndoială, contemporanii săi precum biograful generalului George Basta, cronicarul italian Ciro Spontoni afirmând răspicat acest lucru³.

Potrivit tradiției orale acesta provenea dintr-o familie modestă, cu trei copii, ceilalți doi frați ajungând, unul clopotar în Praga, celălalt meseriaș cojocar în Lugoj. După câte se pare și destinul celor doi s-a intersectat cu cel al lui Mihai Viteazul. În drum spre Viena, în iarna anului 1600, acesta ar fi primit echipament pentru însoțitorii săi de la lugojeni, prin intermediul lui Novac-cojocarul. De asemenea, Novac-clopotarul l-ar fi cunoscut pe voievodul român la Praga, prilej cu care a aflat unele informații cu privire la fratele său, căpitan în oastea lui Mihai⁴. Pe meleagurile natale, posibil în chiliile de pe lângă mănăstirea din sat, Baba Novac a învățat să scrie și să citească în limba slavonă⁵. Meșteșugul armelor l-a deprins fără doar și poate în enturajul haiducilor locali⁶, calitățile sale propulsându-l rapid în ierarhia militară. În funcția de căpitan, comandant al unui corp de haiduci, acesta avea în subordine între 3.000 și 8.000 de oameni. În armata lui Mihai Viteazul, Baba Novac ajunge să conducă

* Muzeul Județean de Istorie Galați.

¹ Szamosközi István törteneti maradványai 1542-1608. IV. Vegyes feljegyzések, în *Monumenta Hungariae Historica, II, Scriptorum*, XXX, Budapeșt, 1880, apud Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamoskozy și asemănările lui privitoare la români. 1566-1608*, Cluj, 1928, p. 53.

² Ilin Georgescu, *Baba Novac, legendă și realitate istorică*, Iași, 1980, p. 24.

³ Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, Veneția, 1638, p. 115.

⁴ Bogdan Petriceicu Hașdeu, *O schiță din istoria Serbiei și României*, în „Românul” (București), martie 29-aprilie 19, 12, 1868, pp. 292-293; p. 305; pp. 320-321.

⁵ I. Georgescu, *op. cit.*, p. 24.

⁶ Despre aceștia folclorul păstrează o serie de balade ce-i imortalizează, în special, în cadrul luptei anti-otomane, vezi de exemplu, D. Belea, *Laudanu Viteazulu. Baladă populară*, în „Telegraful Romanu” (Sibiu), VIII, nr. 35, 1860, p. 140; At. M. Marienescu, *Laudanu Viteazulu*, în „Albina” (Viena-Peșta), I, nr. 19, 1866; I. I. Jankic, A. Bârseanu, Marcu, *Balada populară*, în „Gazeta de Transilvania” (Brașov), VI, nr. 45, 1882; T. Hainzel, Marcu, în „Biblioteca familiei” (București), I, 1890, pp. 649-650, etc. Vezi A. Fochi et alii, *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc, I, (1800-1891)*, București, 1968, p. 717.

până la o treime din totalul militarilor, având, alături de frații Preda și Stroe Buzescu, banul Manta, banul Mihalcea, Udrea Băleanul și alții, rangul de general⁷.

Amintirea căpitanului haiducilor balcanici s-a propagat, fără îndoială și în spațiul de la nordul Dunării, diverse mărturii orale – unele balade, poezii și legende, consacrandu-l drept un erou neîmpăcat al luptei anti-otomane⁸. Interesant este faptul că prin intermediul acestor surse, Novac este etichetat drept „un om de prin părțile noastre”, deși originea sa sud-dunăreană este neîndoieabilă. Iată de exemplu, o legendă referitoare la Brazda lui Novac din județul Argeș⁹, conchide despre constructorul acesteia: „se vede treaba că Novac a fost de prin părțile noastre, nu e poveste, e lucru adevărat, lucrarea lui de apărare se vede până azi”.

Se pare că o variantă a acestei legende îi era cunoscută și lui Alexandru Odobescu prin intermediul răspunsurilor venite de la „învățătorii sătești”¹⁰: „tradiția poporană se exprimă într’astfel despre acest șanț, numit Brazda lui Novac: Brazda lui Novac vine tocmai de unde apune soarele și se sfârșește la răsăritul soarelui. Novac a tras cu plugul această brazdă, având înjugăți doi bivoli albi, care au tras brazda chiar prin Olt, mai adaogând că Oltul face și acum valuri, pe unde a trecut această brazdă”. Ulterior, analizând denumirea, acesta scria¹¹: „de cine a fost făcută această brazdă, și pentru ce ea poartă numele enigmatic al lui Novac, carele în România mică s’a păstrat ca o denumire geografică în plaiul Novacilor, din nordul județului Gorjiu, iar aiurea între români pare a fi sinonim cu epitetul de urieș...?”.

Întrebarea retorică a celui care avea să introducă critica istorică în arheologie¹², pare să ofere o direcție de cercetare intuită corect încă de la formularea ei. Spre această ipoteză pledează o cercetare sumară a toponimiei locale: la circa 1,5 kilometri vest, nord-vest de satul Cristinești (jud. Botoșani) se află un fragment de val de pământ, lung de aproximativ 500 de metri, numit de localnici – „Movila urieșului”, „Mormântul urieșului” sau „La urieș”¹³. Tot aici mai sunt semnalate toponimele – „Balta urieșului” sau „Balta la urieș”¹⁴; tot o „Movilă a urieșului” este semnalată și în Basarabia, între Soroca și Atachi¹⁵, iar între Râmnicul Vâlcea și Craiova ar fi existat „Cetatea Urișilor”¹⁶. Despre „Urieși” sau „Uriși”, informațiile sunt „detaliată”¹⁷, aceștia sunt descriși ca niște ființe imense, dar prietenoase, greoaie la făptură și lu

⁷ I. Crăciun, *Baba Novac, generalul lui Mihai Viteazul*, în „Gazeta ilustrată” (Cluj), V, 5-6, 1936, pp. 71-76.

⁸ Sandu Cristea, *Baba Novac și eposul român și sârb*, în *Actele Simpozionului dedicat relațiilor sârbo- (iugoslavo)-române*, Vršac, 22-23 mai 1970, Pančevo, 1971, pp. 353-368.

⁹ Culeasă în anul 1956 de la Alexe A. Danciu (n. 1887) și confirmată în 1968 de Floarea Șerban Șerbănescu (n. 1883), cf. Ion Nania, *Mozdcent – o veche așezare din fosta Țară Vlașca*, Pitești, 2004, pp. 297-298. Vezi și Ion Cruceană, *Pe Argeș în jos-locuri și legende*, București, 1990, p. 82.

¹⁰ Alexandru Odobescu, *Relațiune despre localitățile semnalate prin antichități în județul Romanai*, în „Analele Societății Academice Române”, X, 1878, pp. 216-218.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Idem, *Istoria arheologiei*, București, 1877. Vezi și D. Păcurariu, *Al. I. Odobescu*, București, 1966.

¹³ Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, Vasile Chirică, *Repertoriu arheologic al județului Botoșani*, București, 1976, vol. I, p. 98 (XVI. 3.B.).

¹⁴ *Ibidem* (XVI.3.A.).

¹⁵ P. Constantinescu-Iași, *Movile și valuri de pământ*, în „Viața Basarabiei” (Chișinău), I, nr. 4, 1932, p. 34.

¹⁶ Nicolae Iorga, *O descriere din 1859 a monumentelor Țării Românești*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, XXX, 1937, p. 85.

¹⁷ Vezi unele legende despre „Uriși” la N. Filipescu-Dubău, *Dicționar geografic al județului Dorohoi*, Iași, 1891, p. 350.

minte în comparație cu mai micuții dar agerii oameni¹⁸: „când făceau un pas treceau în Țara Ungurească sau în Țara Rusească”; „aveau chipuri omenești și erau foarte înalți”; „au locuit pe aceste meleaguri înainte de potop”; „românii s-au înțeles bine cu uriașii”; „de la ei ne-au rămas multe urme: pietre mari, oase, movile în care sunt morminte de uriași”; „au făcut și poduri peste Dunăre”; „coloanele antice sunt bastoanele uriașilor”¹⁹. După alte variante, Uriași, „numiți uneori și Jidovi” „s-au acuiat prin părțile astea” – „după ce au fugit căpcăunii”, oricum, „Uriașii au trăit înainte de vremea noastră, așa că azi nu se mai găsesc”²⁰. Într-adevăr, Urieșii/Uriașii sunt sinonimi Jidovilor, legendele acestora fiind aproape identice²¹. Iată ce se nota despre această realitate: „pentru țărani deci, Jidovii sau Tătarii sunt oameni de o mărime nefirească, novaci puternici (sublinierea noastră), încât unul singur putea lua în brațe douăzeci și patru boi deodată...”²²; „Uriașii sunt sinonimi cu Jidovii, în limba poporului”²³. Mai mult, de multe ori are loc o suprapunere între Căpcăuni, Jidovi și Urieși/Uriași, explicată printr-o „lege de psihologie populară; orice neam, got, antic și păgân e identificat de fantasia populară cu uriași ai trecutului cărora s-atribuie apoi originea tuturor oamenilor; arhitecturi primitive. În virtutea acestei legi Jidovii, Elinii și Latinii, devin reprezentanții unei vechi generații de giganți; apoi printr-un proces analog al spiritului popular, Huni, Avari, Genovezi, Tătari capătă aceleași proporții fantastice și ei devin la rândul lor punctul de plecare al unei cronologii îndepărtate”²⁴. Jidovii (= uriașii) sunt identificați uneori și cu dacii²⁵.

Cu aceeași accepțiune poate fi amintită deci și denumirea de Jidovi²⁶ atestată, de exemplu, pe valea Oltului, între Căineni și Boița – punctul „palma Jidovului”²⁷; la Câmpulung (castrul roman de la Jidova²⁸, după Polonic și Tocilescu, castrul de piatră ar fi fost numit de localnici „biserica Jidovilor”²⁹), la Zlatna, județul Alba – „Muntele Jidovu”³⁰, în Arad, există un deal numit „Jidovina”; aceeași denumire este dată și unor

¹⁸ Ilia Cosma, *Ideea de întemeiere în cultura populară românească*, Cluj Napoca, 2000, p. 133.

¹⁹ Cornelia Călin Bodea, *Românii și otomanii în folclorul românesc*, București, 1998, pp. 185-186.

²⁰ Tudor Pamfile, *Povestea lumii de demult*, București, 1913, pp. 157-158.

²¹ B. Cosma, *op. cit.*, p. 133.

²² Lazăr Șăineanu, *O pagină din istoria medievală. Excursiune istorico-linguistică. Căp-căn, Căpcăun, Căciun. Jidovii sau Tătarii sau Uriașii*, în „Convorbiri Literare” (Iași-București), XXI, 5, 1887, p. 524.

²³ C. D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului, prima reședință a României*, I, București, 1855, p. 13.

²⁴ L. Șăineanu, *Studii folklorice. Cercetări în domeniul literaturii populare*, București, 1896, p. 115, ipoteză cu care Ela Cosma este perfect de acord, citând-o, *ad literam*, în două rânduri, E. Cosma, *op. cit.*, p. 134 și respectiv p. 252.

²⁵ A. Pelimon, *Impresiuni de călătorie în România*, București, 1859, p. 32.

²⁶ Pentru alte atestări și explicații ale toponimului, vezi L. Șăineanu, *O pagină din istoria medievală...*, pp. 413-422, 521-528; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, pp. 275-276.

²⁷ Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, București, 1968, p. 57.

²⁸ Pentru unele discuții cu privire la toponimul Jidava / Jidova vezi Constantin C. Petolescu, Teodor Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeș). Cercetările din anii 1978-1989*, în *Argensis*, VII, 1995, p. 28, n. 1.

²⁹ Grigore Tocilescu, Pamfil Polonic, *Rapoarte asupra săpăturilor de la Jidova*, mss. în Biblioteca Academiei Române, vol. 5133, pp. 204-254.

³⁰ Traian Pătrășcanu, *Toponimia comunelor Zlatna și Cingud din raionul Alba*, în „Apulum”, VI, 1967, p. 891, „la poale are grohotișuri de stâncă dărâmată și un platou pe care se găsesc resturi arheologice de așezare daco-romană – jidov «evreu», în lexiconul local cu sensul de «uriaș»”.

puncte în apropiere de Baia³¹ și Dezna³². Numai în județul Neamț, avem: la Bălănești - „Movila trei Jidovini”, la Ghelăiești - „Movila Urișului”, la Grași - „Jidovina”³³. Toponimul „Temeteul jidovilor”, pare a se referi la realități moderne, desemnând un cimitir în care ar fi fost înmormântați evrei³⁴. În aceeași zonă este atestat și punctul „podul de la ulița jidovilor”³⁵.

Interesantă ni se pare și denumirea de „Valul Zmeilor” identificată în Moldova de peste Prut³⁶, care în acest context pare a avea aceeași accepțiune³⁷. Din punct de vedere geografic, Urișii/Urișii sunt atestați în toate regiunile țării: în județul Gorj, satul Morminți ar fi fost fondat lângă niște morminte de uriași³⁸; în județul Argeș, la Dragoslavele, Jidova, Urișa și Poienari trăiau în vechime Uriși sau Jidovi³⁹; în județul Brașov, la Crisbav se afla o cetate a Urișilor, iar la Teliu, a fost inițial sediul Urișilor din Țara Bârsei⁴⁰; cele cinci movile din apropierea Aradului s-ar fi format din noroiul ras de pe opincile celor cinci feciori ai împăratului uriașilor⁴¹; lângă Cernăuți, Țețin (împăratul Urișilor) se numea și un munte pe care se zice că ar fi fost cetatea Urișilor⁴². Alți Uriși sunt atestați la Vișoara (județul Alba)⁴³ și Măcicaș (județul

³¹ Octavian Mândruț, Aurel Ardelean, Elena Grănescu, *Toponimia geografică - mărturie a locuirii străvechi și permanente a teritoriului județului Arad*, în „Ziridava”, XI, 1979, p. 237.

³² Octavian Mândruț, Elena Grănescu, Aurel Ardelean, *Rolul condițiilor fizico-geografice în evoluția populației și așezărilor umane din județul Arad*, în „Ziridava”, X, 1978, p. 186.

³³ Constantin Matasă, *Importanța toponimiei în cunoașterea trecutului*, în „Carpica”, I, 1968, pp. 261-264, tot aici (*ibidem*, p. 264), vezi încercarea de explicate etimologică: „jidovina sau jidoghina se numea șanțuirea făcută în muchea teraselor prin șuvoaiele apelor de ploaie, de sus de pe dealuri, oamenii locului lărgeau după nevoie aceste creștături spre a-și deschide drum de căruță. Foarte des aceste jidovine scot și astăzi la iveală urme din așezări străvechi, mai ales ceramică”.

³⁴ Ștefan Chișu, *Sensuri și semnificații în toponimia satului Șoimuș, (II)*, în „Acta Musei Porolissensis”, XVII, 1993, p. 462.

³⁵ Idem, *Sensuri și semnificații în toponimia satului Șoimuș, (I)*, în „Acta Musei Porolissensis”, XVI, 1992, p. 605.

³⁶ I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, p. 142; C. Uhlig, *Die Wälle in Bessarabien, besonders die sogenannten Trajanswälle ein historisch-geographischer Versuch*, în „Prähistorische Zeitschrift”, XIX, 1928, nr. 3-4, *passim*; Gh. I. Năstase, *Bugeacul în antichitate (Contribuție de geografie fizică și omenească)*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, LV (1936), 1937, pp. 143, 145; idem, *Valurile lui Traian din Basarabia după C. Uhlig*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, LV (1936), 1937, pp. 154-155.

³⁷ Vezi încă, László Kövari, *Erdély földje ritkaságai*, Cluj, 1853, pp. 104-105 [la Răchițele (Cluj) peștera și dealul zmeilor („Ördöghegy”)]; legende puse în legătură cu toponime identice sunt culese din Bihor și Alba idem, *Száz történelmi rege*, Cluj, 1857, pp. 103-104 [legendă despre dealul și peștera zmeilor din Bihor („Az ördögök végmúlása”)]; Sándor Nagy Keréki, *Bihar országa. Utirajzok. Második javított és bővített kiadás*, II ed. a II-a, Oradea Mare, 1884, pp. 277-233 (peștera Onceasa-Hudra Zmeilor, peștera Zmeului); Pop Reteganul, *Délul smellor. După Kövari*, în „Gutinel” (Baia Mare), I, nr. 5, 1889. În legătură cu credințele populare relative la aceste personaje, vezi Marianu Fl. Smeconu, *Smell. Explicațiune de balad'a «Smellu și fei a»*, în „Familia” (Pesta-Oradea), 10, 1874, pp. 101-102; Albert Nagy, *A román népéletből*, în „Magyar polgár” (Cluj), 15, 77-78, 1881; Ion al lui G. Sbiera, *Povești populare rominesci Din popor luate și poporului date*, Cernăuți, 1886, pp. 314-318; Gergely Moldován, *A román nép hitvilágából*, în „Erdély Múzeum egyetemesboltja” (Cluj), 7, 1890, pp. 73-91, 174-190, 271-297;

³⁸ Nicoleta Coatu, *Legende populare românești*, București, 1990, p. 47.

³⁹ L. Ștăneanu, *Studii folklorice...*, p. 199.

⁴⁰ Claus Stephani, *Die steinernen Blumen. Burzenländische sächsische Sagen und Ortsgeschichten*, București, 1977, pp. 95, 104.

⁴¹ Sándor Márki, *Aradiól-Petrozásnyit*, în „Alföld. Politikai napilap” (Arad), 21, 138-146, 1881.

⁴² Elena Niculiță-Voronica, *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I, f. I., 1903, p. 709.

Cluj)⁴⁴.

Lazăr Șăineanu identifica trei sensuri ale epitetului „uriaș”⁴⁵:

1. Jidov sau Tătar, ambele cu înțelesul de Uriaș;
2. locuțiunea tipică «de când cu Jidovii sau Tătarii sau cu Uriașii» spre a desemna o vechime adâncă, ce țăranul atribuie zidurilor surpate, despre care nu-și mai aduce aminte din ce vreme datează;

3. sensul de Uriaș îl regăsim în metafora populară «muncă jidovenească» pentru a caracteriza o muncă foarte grea, care trece peste puterile omului de rând.

Ceea ce am încercat să arătăm este faptul că în folclorul românesc, Novăceștii – Baba Novac-bătrânul Novac, Gruia [fiul] lui Novac, etc. au intrat prin contaminare cu epitele de „Uriași” „Jidovi”⁴⁶. De altfel, și astăzi „novac” este asociat aceluiași caracteristici; în DEX⁴⁷, sub sigla „NOVÁC” găsim: „s.m. nume dat în mitologia populară unui personaj închipuit ca un om puternic și voinic – din n. pr. Novac”. Diverse forme de relief sunt numite în popor după acesta, de exemplu, în județul Mehedinți avem atestate masa și scaunul de pământ ale lui Novac⁴⁸; chiar „Brazda lui Novac” poartă în unele locuri numele de „Brasdă Jidovenească”⁴⁹ – „adecă, executată de jidovi”⁵⁰. În județul Dolj, localnicii confundă denumirea de „Brazdă” cu cea de „Troian”, de la Terpezița la Lazu este numită cu precădere „Troian”, iar de la Italiani spre Craiova este cunoscută drept „Brazda lui Novac” sau „Brazda lui Troian”⁵¹; la Craiova este cunoscută sub denumirile de „Brazda lui Novac”, „Drumul lui Ler Împărat” sau „Brazda Împărătească”⁵². Aceeași situație se regăsește și în județele Argeș și Dâmbovița, cu mențiunea că la est de râul Argeș „brazda” este cunoscută și sub numele de „Vâlcea” sau „tranșeele lui Decebal”⁵³.

Trăsăturile „mitice” ale personajului Novac au persistat în memoria populară: are dimensiuni impresionante încât poate „sări” Dunărea: „Baba Novac/Sare Dunărea-n elomag/Dincolo de Calafat/Unde e un rob legat...”⁵⁴.

Trăsăturile urmașului său nu sunt deloc mai prejos: „Mustățile-i ca la rac/Și le înnoadă după cap/Face nodul cât pumnul/Și rânjește ca ursul/De bubuie tot locul/Și ți-e groază de dânsul/Lat e-n spate, gros în os/Dar la față e frumos”⁵⁵.

⁴⁴ C. Stephani, *Eichen am Weg. Volkserzählungen der Deutschen aus Rumänien*, Cluj, 1982, p. 112.

⁴⁵ E. Cosma, *op. cit.*, p. 251.

⁴⁶ I. Șăineanu, *O pagină din istoria medievală...*, pp. 523-524.

⁴⁷ I. Iordan, *op. cit.*, p. 342, nota 3: „măcar unele dintre aceste toponimice [Novac, Novăcești, Novaci, etc.] trebuie puse în legătură de sens (adică de semnificație propriu-zisă) cu Jidovi etc. și Uriași, căci legende populare din diverse regiuni vorbesc despre un <uriaș> Novac (cunoscut personaj al poeziei populare)”.

⁴⁸ *Dictionarul explicativ al limbii române*², București, 1998, p. 701, s.v. NOVÁC.

⁴⁹ Nicolae Densușianu, *Dacia preistorică*, București, 1913, p. 150, nota 1.

⁵⁰ Constantin Locusteanu, *Dicționar geografic al județului Românași*, București, 1889, p. 137.

⁵¹ N. Densușianu, *op. cit.*, p. 162, nota 1.

⁵² Cristian M. Vlădescu, Nicolae Moghior, Onoriu Stoica, „Brazda lui Novac” pe teritoriul jud. Dolj, în *Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară*, 11, 1978, pp. 167-170.

⁵³ George, Mil. Demetrescu, *Din istoria Craiovei. Vechi denumiri de mahalale și suburbii*, în „Arhivele Orientului”, IV, 1925, p. 113.

⁵⁴ C. M. Vlădescu, *Traseul Brazdei lui Novac de Nord în jud. Olt, Argeș, Dâmbovița*, în „Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară”, 12, 1979, pp. 146-163.

⁵⁵ Cristea Sandu Timoc, *Cântece și doine*, București, 1967, p. 15.

⁵⁶ Gheorghe Catană, *Balade populare din gura poporului bănățean*, Brașov, 1895, pp. 124-139.

Cele mai complete și interesante relații despre credințele populare relative la ridicarea „Brazdei lui Novac” sunt cuprinse în răspunsurile la „chestionarul lui Densușianu”⁵⁶, ce cuprindea 369 de întrebări. Interesante pentru chestiunea care ne preocupă, sunt informațiile date întrebărilor cu numerele: 56 („Se vorbește ceva pe acolo despre movila lui Novacu, și unde se află movila aceasta?”), 62 („Se vorbește ceva pe acolo despre un vitezu cu numele Trăianu sau Troianu?”)? Răspunsurile la acestea au fost utilizate în parte de inițiatorul lor⁵⁷ și prelucrate ulterior și de Adrian Fochi⁵⁸. Le reproducem și noi în cele ce urmează, întrucât le considerăm deosebit de importante pentru clarificarea problemei care ne interesează.

1. Răspunsul învățătorului C. Părvulescu din comuna Măldar, județul Olt: „Novac a tras această brasădă pe lângă comuna Urluieni din jud. Argeș și pe la comuna Tâmpeni din jud. Olt. Acestă brasădă a tras-o Novac cu un plug, pe care l'a terât cu mâinile sale. Novac și Iorgovan au fost tovarăși. Novac, se dice că a fost imperatul Jidovilor, omenilor mari”.

2. Răspunsul învățătorului G. Vasilescu din comuna Vișina, județul Vlașca: „la comuna Brosцени din județul Dâmbovița, în delul râului Nejlov, se ved urmele unei brasde mari de plug, lungi și late. Betrânii satului spun despre această brasădă: A eșit Novac la arătură, cu un plug mare forte mare, tras de 12 boi cu corne mari, cu picioare înalte și cu putere de urieș... A arat în lung și lat, în cruciș și curmediş. El avea o fată forte frumoasă cu numele Sorina”.

3. Răspunsul învățătorului P. Popescu din comuna Vertop, județul Dolj: „Brasda Troianului, trasă de Novac, ajutat de un nepot de soră și un nepot de frate. Acestă brasădă e trasă pe mijlocul pământului de la apus la răsărit. Șanțul făcut de acest plug e ca probă pentru arat, mijloc de hrană, er brasda aruncată la dreapta, înseamnă, că la dreapta se ne închinăm”.

4. Răspunsul învățătorului M. Mihăilescu din comuna Slobozia-Mândru, județul Teleorman: „Se află brasda lui Novac. Betrânii spun, că această brasădă a tras-o un vitez, anume Novac, cu plugul tras de doi bivoli pentru pomeneală. Despre Novac se mai povestesc, că s'a luptat cu un șerpe gros ca butea de 100 vedre, până când l'n răsbit”.

5. Răspunsul învățătorului M. Al. Mândricel din comuna Odobesci, județul Dâmbovița: „se povestesc, că ar fi fost o brasădă trasă de Novac cu un plug cu doi boi. de la răsărit spre apus, ca se remăie pentru pomenire cât va fi lumea și pământul”.

6. Răspunsul învățătorului (?) din comuna Galiciuica, județul Dolj: „Românii, se dice, că au învețat plugăria de când a tras Novac brasda cea mare”.

7. Răspunsul învățătorului (?) din comuna Căenov, județul Mehedinți: „acest uriaș (Novac) s'a apucat se tragă o brasădă prin buricul pământului. A înjugat doi bivoli la plug, o fată i-a mânat, er el ținea cornele plugului. A început să tragă brasda de la apus la răsărit. Pe când sorele era la prând el ajunsese cu plugul aproape de Târpezița, acolo a oprit se mănânce, locul acesta se numesce până adi «mesele». Acolo a pus

⁵⁶ N. Densușianu, *Cestionariu despre tradițiunile istorice și anticitațiile feriloru locuite de români. Partea I. Epoca până la a. 600 d. Chr.*, București, 1893.

⁵⁷ Idem, *Dacia preistorică...*, pp. 150-154.

⁵⁸ A. Fochi, *Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu*, București, 1976.

Novac lăutari se'i cânte în delul lui Cinghir (așa se numea lăutarul) și care del este spre răsărit de Târpezița”.

Distingem din sursele enunțate mai sus două situații în care apare personajul Novac: 1) în cântecul epic popular, în cadrul unor balade încadrate generic în ciclul „cântecelor de viteză ale luptei antiotomane” și respectiv 2) în tradiția orală (povestiri, legende).

Adrian Fochi⁵⁹ crede că, personajul Novac: „printr-un proces caracteristic de localizare și actualizare (frecvent în folclor) e pus în legătură și cu lupta anti-otomană a poporului nostru”. Aproximativ aceeași ipoteză fusese emisă anterior de Nicolae Densușianu⁶⁰, care credea că: „Novac sau Ostrea-Novac, imperatul Jidovilor, care după legende s'a luptat cu bălaurul și a tras brazda cea mare, este o personalitate preistorică, cu totul distinctă de «Novac cel betrân» sau «moș Novac» celebrat așa de mult în cântecele nostre eroice și care era de origine din «Lătâni de cei betrâni»”.

În realitate, Baba Novac s-a implicat activ în lupta anti-otomană, fiind unul dintre colaboratorii apropiați ai lui Mihai Viteazul, alături de care a participat la diverse operațiuni militare, inclusiv în nordul Dunării⁶¹. În aceste condiții, este puțin probabil ca legătura dintre haiducul balcanic sârb Novac și personajul legendar românesc Novac să reprezinte „numai o coincidență onomastică”⁶². O atare „coincidență onomastică” s-ar adânci dacă l-am pune la socoteală, de exemplu, și pe personajul popular bulgar Novac⁶³, ce prezintă aceleași caracteristici, probate inclusiv în lupta împotriva „dominației semilunii”. Motivul este comun în folclorul balcanic: la sârbo-croați Baba Novac-bătrânul Novac (Starina Novac), Gruia (fiul) lui Novac (Novaković Gruja) sunt unele dintre cele mai des întâlnite personaje folclorice⁶⁴, la români, cântecele din ciclul Novăceștilor, culese până în prezent depășesc 100⁶⁵. Deși antroponimul „Novac” este bine documentat în spațiul românesc și înainte și după apariția haiducului balcanic, este destul de dificil de acceptat faptul că personajele legendare din ciclul Novăceștilor „țin de mitologia proprie a poporului nostru”⁶⁶.

Iată de pildă, în Transilvania avem atestate astfel de oiconime: „villa Novak” în anul 1370, „Nowak” în 1430 și „Novakfalva” în 1433 – vechiul nume al localității Glimboca⁶⁷.

La 9 martie 1502, un oarecare sat „Novaci” face parte dintr-o moșie întărită cu imunități vâslatinului Radu⁶⁸; mai târziu, la 18 noiembrie 1587, locuitorii aceluiași sat

⁵⁹ Idem, *Cântec epic tradițional al românilor. Încercare de sinteză*, București, 1985, p. 44.

⁶⁰ N. Densușianu, *Dacia preistorică...*, p. 159, nota 1.

⁶¹ Susana Andea, Avram Andea, *Michel le Brave et le capitane serbe des haidoukes Baba Novac (1596-1601)*, în „Transylvanian Review”, 4, 2002, pp. 90-100.

⁶² A. Fochi, *Cântec epic...*, p. 43.

⁶³ Vezi, de exemplu, *Kratkabalgarska enciklopedija*, I, A, Sofia, 1963, p. 160.

⁶⁴ G. Giuglea, G. Vilsan, *De la românii din Serbia culegere de literatură populară*, București, 1913, *passim*;

Vuk Ștefanovici Karagici, *Cântece populare sârbești*, București, 1977, pp. 273-274.

⁶⁵ La cele citate anterior, vezi încă, de exemplu: Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, București, 1866 (reeditat, *Opere. III. Poezii populare*, text de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, note și comentarii de Gheorghe Vrabie, București, 1978); I. G. Bibicescu, *Poezii populare din Transilvania*, București, 1893; Al. I. Amzulescu, *Balade populare românești*, București, 1988, etc.

⁶⁶ A. Fochi, *Cântec epic...*, p. 42.

⁶⁷ Coriolan Suciu, *Dictionar al localităților din Transilvania*, I, București, 1966, p. 266.

⁶⁸ *DIR*, B, XVI, I, p. 12, doc. 7.

„Novaci” sunt rumâniți pentru că au prădat în munți pe Dobromir ban⁶⁹. Alt sat „Novaci”, poate același (?) este întărit lui Radu Buzescu la 24 februarie 1598⁷⁰. Interesant este faptul că la 19 mai 1608 locuitorii satului „Novaci” se duc la Belgrad să se judece întrucât fuseseră rumâniți de „Preda, mare ban <Buzescu>”⁷¹; în 1953 avem atestat un anume Stanciu din „Novaci”⁷²; iar o moșie „Novăceasca” este vândută mănăstirii Argeș la 28 octombrie 1528⁷³, ulterior tranzacția este reconfirmată la 10 ianuarie 1542⁷⁴ și respectiv 10 iulie 1575⁷⁵. Alte documente menționează, la 19 octombrie 1608 pe Neagoe și Vladul din „Novaci”⁷⁶; la 13 ianuarie 1619 pe Dragomir, logofăt din „Novaci”⁷⁷; un an mai târziu, la 1 iunie, același (?) Dragomir din „Novaci” scria un act oficial⁷⁸; la 28 iunie 1619, între alții, martori la vânzarea unei moșii, se numără și boier Ivan din „Novaci”⁷⁹, același personaj (?) alături de Calotă și Radul din „Novaci”, este din nou consemnat drept martor la altă tranzacție, la 26 aprilie 1621⁸⁰, un act este scris la 15 aprilie 1623 de Dragomir, logofăt din „Novaci”, poate cel menționat mai sus (?)⁸¹, ulterior, la 2 mai, același personaj este martor la vânzarea unei moșii⁸², iar la 25 august 1625, scrie din nou un act oficial⁸³; la 31 martie 1652 un oarecare Novac iuzbașa este martor la vânzarea unei vii⁸⁴; în anul 1709 Constantin Brâncoveanu, judecă o pricină între stăpânii unei moșii și rumânii din Argitoaia, între care se afla și un anume Novac⁸⁵; la 20 iunie 1714, Istratie Iscal „ot Novaci” asistă la o tranzacție⁸⁶, tot martor al unei vânzări este la 25 mai 1721 și Vasilie Muntian „vornic ot Novaci”⁸⁷, apoi, la 30 noiembrie 1722 au loc discuții aprinse în legătură cu hotarul satului Novacii, de lângă Huși⁸⁸; ceva mai târziu, în anul 1773, căpitanul Ioniță Novac dă un zapis de învoială jîtniceresei Ilinca Bosie⁸⁹; același căpitan este menționat și peste doi ani, în 1775, între martorii care confirmă faptul că locuitorii satului Pășcani

⁶⁹ *Ibidem*, V, p. 336, doc. 352.

⁷⁰ *Ibidem*, VI, p. 306, doc. 320.

⁷¹ *Ibidem*, XVII, I, p. 309, doc. 285.

⁷² *Ibidem*, XVI, VI, p. 91, doc. 103.

⁷³ *Ibidem*, II, p. 56, doc. 52.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 281, doc. 283.

⁷⁵ *Ibidem*, IV, p. 194, doc. 192.

⁷⁶ *Ibidem*, XVII, I, p. 344, doc. 313.

⁷⁷ *Ibidem*, III, p. 298, doc. 256.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 544, doc. 486.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 388, doc. 347.

⁸⁰ *Ibidem*, IV, p. 26, doc. 28.

⁸¹ *Ibidem*, p. 245, doc. 260.

⁸² *Ibidem*, p. 261, doc. 275.

⁸³ *Ibidem*, III, p. 559, doc. 573.

⁸⁴ George Potra, *Tezaurul documentar al județului Dâmbovița (1418-1800)*, București, 1972, p. 278, doc. 436.

⁸⁵ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, Volumul I, Țara Românească*, (sub redacția Vasile Mihordea, Ș. Papacostea, Florin Constantiniu), București, 1961, pp. 230-232, doc. 47.

⁸⁶ Demir Dagnev (coordonator), *Moldova în epoca feudalismului. III. Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750). Cărți domnești și zapise*, Chișinău, 1998, p. 26, doc. 7.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 62, doc. 37.

⁸⁸ *Ibidem*, pp. 68-71, doc. 40.

⁸⁹ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, Volumul II, Moldova*, (sub redacția: V. Mihordea, Ioana Constantinescu, Corneliu Istrati), București, 1966, p. 454, doc. 453.

vor da în continuare dijma stăpânei moșiei⁹⁰; la 24 iunie 1813, N. D. Paciurea îi scria din Sibiu lui Constantin Dimitrie Burloiani din satul „Novaci” „că a trimis două căruțe la Căineni pentru încărcarea sacilor”⁹¹; în anul 1845 locuitorii târgului Odobești înaintează o jalbă Ministerului Dinăuntru, prin care se plâng ca sunt supuși la „asupriri împilătoare” de către comisarul Enachi Novac⁹²; interesantă este, de asemenea, atestarea în *Statistica patentarilor din Țara Românească*, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, pentru județul Gorj, a unor „matrapazi mici, de sate”, în localitatea Novacii Români⁹³. Aici, „în plășile Vâlcănu și Novaci”, la 21 iulie 1848 administratorul județului Gorj îl numește pe Ion Ionescu în funcția de comisar⁹⁴. Satul mihi exista și în anul 1857, când Ioan Roibu „deputatul obștirii plugărești al județului Gorj” solicită „fiindcă s-a hotărât vacanție pentru zilele hotărâte și ni s-a dat voie să ne întoarcem înapoi”, „un mizic de patru cai, până la satul Novaci”⁹⁵.

Sigur, toate aceste atestări menționate aici, fără a avea pretenția de a le fi epuizat, nu permit aprecierea că Novac – personajul legendar este de fapt român, altul decât haiducul balcanic. Dacă ar fi adevărat, atunci Novac – personajul legendar sârb, și Novac – personajul legendar bulgar, ar ține de mitologia proprie a sârbilor și respectiv a bulgarilor? Toate aceste variații etnice au la bază motivul luptei anti-otomane. Personajul principal în schimb, este comun. Este îndrăgit în mediul popular de la sud și nord de Dunăre, datorită luptei pe care o duce, a acțiunilor sale de larg răsunet. Faima sa se propagă, reverberează, capătă dimensiuni fantastice. Credem că trecerea personajului istoric în galeria eroilor legendari are loc încă din timpul vieții.

Împământenirea – etnicizarea personajului, în fiecare dintre cele trei cazuri menționate, a fost facilitată și de frontul larg în care a acționat personajul Novac sau haiducii săi. Popularitatea sa trebuie explicată și prin simpatia de care se bucura în rândul subalternilor săi, destul de numeroși și de diverse naționalități. După dispariția sa și a lui Mihai Viteazul, unitățile de haiduci se dispersează, unii rămân în România, alții trec la sud de Dunăre. Abandonarea pentru o vreme a cauzei comune anti-otomane, în lipsa unor lideri marcanți a valorificat și mai mult amintirea lui Baba Novac și a haiducilor săi. Speranța ridicării din nou a „steagului luptei” s-a hrănit cu povestirile din ce în ce mai apropiate de legendă ale faptelor sale de arme. Nu știm exact dacă au existat și în realitate unul sau mai mulți urmași ai lui Novac. Prezența unor astfel de personaje în memoria populară sunt rezultatul speranței, credinței că neamul Novăceștilor nu s-a stins și oricând un Novac poate relua lupta de eliberare națională.

Revenind la „Brazda lui Novac” dar și la alte toponime ori indicații toponimice similare („Novăcești”, „a lui Novac”), este, din nou discutabil, în ce măsură

Ibidem, p. 471, doc. 472.

⁹⁰ Catalogul documentelor referitoare la viața economică a țărilor române în secolele XVII-XIX, vol. II, București, 1967, pp. 116-117, doc. 564.

⁹¹ Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri 1776-1861. Moldova. Serie A, vol. II (ed. Gheorghe Ungureanu et alii), București, 1960, p. 327, doc. 215.

⁹² Documente privitoare la economia Țării Românești (1800-1850), (culese de I. Cojocaru), vol. II, București, 1958, p. 503, doc. 446-g.

⁹³ Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Țara Românească, București, 1962, pp. 319-320, doc. 111.

⁹⁴ Documente privind unirea principatelor, vol. I. Documente interne (1854-1857), București, 1961, p. 668, doc. 126.

„tradiția populară a păstrat vie amintirea eroului legendar numind după acesta o serie de localități, dar mai cu seamă unele valuri sau drumuri romane, în special cele din vestul țării, din Banat și Crișana”⁹⁶. Credem că în majoritatea cazurilor acestea se referă mai puțin la personajul istoric Novac, și mai de grabă la epitetul „novac” (= uriaș, jidov, tătar⁹⁷). Așadar „brazda” ar fi fost trasă nu de haiducul balcanic, nici de personajul legendar, ci de un „om al locului” cu o statură impresionantă, care să li confere capacitatea unui asemenea efort. Uneori efortul titanice de ridicare a unei asemenea lucrări este împărțit cu alt uriaș, Iovan Iorgovan⁹⁸ motiv pentru care în unele locuri din județul Mehedinți⁹⁹ valul este numit și „Brazda lui Iorgovan”, sau pus pe seama unor personaje fantastice, așa cum rezultă din următoarea legendă¹⁰⁰:

„Demult, demult, cică se afla la Mehadia un balaur mare, mare, care mânca vitele oamenilor și le făcea mare pagubă. Ca să scape lumea de-așa prăpăd, Traian s-a luat la luptă cu el. Și s-a luat la luptă cu el. Și s-au luptat amândoi mult și bine și în multe părți, ba și la Marea Neagră, fără a se putea răpune unul pe altul, până a dat Dumnezeu de a răzbit voinicul pe balaur, care, îngrozit, a rupt-o la fugă spre Chelna, gonit din urmă de Traian. Când mergea, balaurul făcea dără mare, care și azi se vede ca un canal, și-i zice lumea brazda lui Traian”. În alte legende voinicul care s-a luptat cu balaurul este Iorgu Iorgovan¹⁰¹. Configurația terenului, diverse forme naturale din zona Retezatului sunt puse în legătură cu lupta dintre cei doi uriași¹⁰².

Cuvântul „brazdă” ține de terminologia agrară și se referă la modalitatea de construcție a valului, așa cum era aceasta explicată de populația rurală, care făcuse fără îndoială analogia cu brazda rămasă în urma plugului, evident, atât de familiară lor, săparea unui șanț (*fossa*) presupune dispunerea pământului excavat pe una din marginile sale și deci formarea unui *vallum*. La scară redusă, nu este altceva decât o brazdă...

Legat de această credință este, fără doar și poate, și obiceiul de a trage o brazdă simbolică. De exemplu „la întemeierea unui sat se înconjură satul cu o brazdă de plug și se scriau hotărârile pe uric”¹⁰³. În unele zone locuitorii mediului rural credeau că acest obicei datează din timpul lui Traian, care ar fi ocolit această țară cu o

⁹⁶ I. Georgescu, *op. cit.*, pp. 165-166.

⁹⁷ În legătură cu ultimul termen al seriei sinonimice, vezi L. Șăineanu, *O pagină din istoria medievală...*, p. 526: „firul intermediar și totodată nodul cheiunii este «tătar» al treilea termen al asociației [...] tătarul prin statura-i erculeană și înfățișarea-i spăimântătoare pute ușor lăsa în amintirea poporului impresiunea de colos sau novac ale cărui urme localizate le regăsim în diferite puncte ale țării”.

⁹⁸ A. Fochi, *Cântecul epic...*, p. 43.

⁹⁹ Spincanu, *Dicționar geografic al județului Mehedinți*, pp. 46, 112; Constantin Zagoriț, *Valurile din Panonia, Dacia și Peninsula Balcanică*, în „Biblioteca Publicațiilor de tot felul” (Ploiești), 2, 15 sep. 1938, p. 41.

¹⁰⁰ Lucian Borleanu *Legende populare românești*, București, 1994, *passim*.

¹⁰¹ At. M. Marienescu, *Iovan Iorgovan și șerpele*, în „Foac pentru minte, inima și literatura” (Brașov), 21, 1860, pp. 94-96; Alesandru Popoviciu, *Joanu Iorgovanu și Șerpele. Tradițiune populară*, în „Familia. Folia enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni” (Pesta-Oradea), 10, 1874, pp. 421-423.

¹⁰² Dezső Fényes, *Vulkánról a Reteyzdtig. Töredék*, în „Népföld. Politikai napilap” (Arad), 21, nr. 22-24, 1881, Gábor Téglás, *A Jorgován-kő regéje*, în „Hunyad. Vegyes tartalmu megyei hetiközlöny” (Deva), 9, nr. 14, 1885. Pentru alte legende legate de Iorgu Iorgovan vezi Anton Kurz, *Die Kolumbaczter Fliegen bei Deva. Dobra und in den Roskanyer Voralpen. Eine Denkwürdigkeit des Jahres 1845*, în „Magazin für Geschichte. Literatur und alle Denk und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens” (Brașov), 1846, pp. 83-95.

¹⁰³ Ioan Toșa, *Contribuții la studiul așezărilor rurale românești*, în „Crisia”, XVI, 1986, p. 346.

brazdă de plug căreia i s-ar fi spus apoi „brazda lui Traian”.

Iată ce răspundeau aceștia în prima jumătate a secolului al XIX-lea când erau întrebați ce știu despre val¹⁰⁴: „Ler împăratul, când a trecut dela apus către răsărit a tras cu plugul această brazdă (așa-l numesc țărani); alții o zic că o ar fi tras cu sulita, - ea se întinde către răsărit până la Ierusalim”. Cine este acest personaj, Ler împărat, aflăm din relatarea învățătorului C. Solomon din comuna Avrămesci, județul Tutova¹⁰⁵: „«Lerui Domne» era un mare împărat de la Resărit, care trecuse multe țeri și mări până aici cu oști nenumerate de multe, dar rele și neascultătoare, așa că pe unde au trecut n’au lăsat de cât isvore de lacrimi, atâta erau de răi cu Românii, dar și Dumnezeu le-a luat mințile de au fugit pe unde au putut, până când s’au strâns unul câte unul, tocmai hăt departe la țera lui Relian”.

După Al. Dumitrescu, „Ler împărat” ar fi „împăratul Galerius, dac și recuceritor al Daciei, apoteozat de strămoșii noștri «Ler» în colinde și descântece”¹⁰⁶, antroponimul ar fi utilizat „în construcții ce amintesc de cultul lui Jupiter Elicius al cărui nume ar fi fost purtat de Dioclețian și Galerius”¹⁰⁷.

Brazda de plug, după credințele populare avea menirea de a delimita hotarele satului și de a proteja comunitatea respectivă de „răutăți” (ciumă, holeră, etc.)¹⁰⁸.

Cum am amintit, în satele învecinate valului din județul Argeș, circulă legende cu variații nesemnificative ce atribuie „brazda” lui Novac, care ar fi tras-o cu plugul. În același context sunt amintite expresiile populare¹⁰⁹: a fugi mâncând [sau rupând] brazde = a fugi din toate puterile, a fugi mâncând pământul; a cădea pe brazdă = a ajunge la capătul puterilor, a cădea mort de oboseală.

Fie că este vorba de Baba Novac, Iovan Iorgovan, sau Ler împăratul, personaje mai degrabă „arbitrare” în această situație, tradiția populară pune ridicarea valului pe seama unui „urias” local. Indiferent cărui dintre aceste personaje îi este atribuită „acțiunea edilitară”, el este „un om de prin părțile noastre”, așa cum „Troian” nu este altul decât Marcus Ulpius Traianus, cât „bădița Traian”. După părerea noastră, în spatele acțiunii de „tragere a brazdei” trebuie văzut un erou popular local, tocmai, și mai ales pentru faptul că este vorba despre un efort civilizator, fondator. Expresia în sine „a trage brazdă” este sinonimă întrucâtva cu „a bate parul/țărșul” = a întemeia o așezare, un sat. În DLR¹¹⁰ „a bate parul (în cutare loc)” ori „a bate țărș” are semnificația „a se stabili (într-un anumit loc)”, cu trimitere la un pasaj din *Cronica anonimă a Moldovei*, în care tătarii nohai solicită și primesc de la domnitorul Grigore II Ghica, între altele, drept de pășunat pe unele teritorii ale Moldovei, în schimbul angajamentului de a nu face „supărare cuiva...” Mai mult, aceștia se angajează „nici să cutezăm a face pe pământul Moldovei lăcaș au sălaș pentru păstorii noștri [...] pe locurile acelea să nu fim volnici a bate par sau țărș (sln. n.)”. În acest context, expresia

¹⁰⁴ Apud August Treboniu Laurian, *Istriana sau Descrierea anticității din regiunea Dunării, descoperite într-o călătorie din vara 1845*, în „Magazin istoric pentru Dacia”, II, 1846, p. 102.

¹⁰⁵ Cf. N. Densușianu, *Dacia preistorică...*, pp. 153-154.

¹⁰⁶ Al. T. Dumitrescu, *Ler împărat, adaos la materialul istorico-geografic*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie” (București), XIV, 1913 (1914), p. 13.

¹⁰⁷ Idem, *Ler împărat*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, XV, 1914 (1915), pp. 226-227.

¹⁰⁸ I. Toșa, *op. cit.*, p. 346.

¹⁰⁹ D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1967, p. 22.

¹¹⁰ *Dicționarul limbii române. Începând cu litera M*, VIII/1, București, 1972, s.v. a bate parul.

„a bate țăruș”, având în vedere specificul demografic al zonei de referință face trimitere la adăposturile tipice ale nomazilor – corturile, la ridicarea și susținerea acestora printr-un suport central, „bătut” inițial – „țărușul” sau „parul”¹¹¹. Așadar, „a trage brazdă” și „a bate țăruș” desemnează același act, în fapt, un „light-motive” al construcției – cel al luării în posesie al unui loc, a unei vetre, pe care urmează să fie ridicată construcția. Cele două expresii, deși alăturate ca sens indică moduri de trai diferite.

THE FURROW OF NOVAC – TERMINOLOGICAL CONSIDERATIONS

Abstract

In this article we analyzed the name of the turf wall which separates the field area from the hills, stretching from the mouth of Topolnița River, near the *castrum* from Drobeta Turnu-Severin, to the proximity of Brăila city. Someone said that it was called in this way in the memory of the balkanise hero Baba Novac. This character is to be found on Bulgarian, Serbian and Romanian folklore as well. Everywhere the “light motive” refers at his special physical characteristics, mainly his force beyond normal human powers. Because of that, in Romanian language “novac” become an adjective, which names exactly these characteristics. We think that the turf wall which is said to be his work has nothing to do with the anti-ottoman fight or even with this character. What the popular traditions recall as “the furrow of Novac”, is believed to be a defensive work made by a local personage which has Novac’s strengths, in order to manage this task.

¹¹¹ Vezi, în acest sens, Stelian Dumitrăcel, *Dicționar de expresii românești*, Iași, 2001, p. 429.